

Een winternacht. Een novelle van J.J. Cremer uit 1854. Een analyse.

Dit verhaal van **J.J. Cremer** uit **1854** schetst een aangrijpend contrast tussen de **welgestelde burgerij** en de **bittere armoede** tijdens een ijskoude winternacht. Terwijl de gegoede personages zich overgeven aan **overvloed**, drank en kaartspel, vecht het gezin van de arme **Kobus Knor** in een tochtige hut wanhopig tegen de honger en de vrieskou. Cremer bekritiseert de **onverschilligheid** en de morele hypocrisie van de rijken, die hun fortuin aan triviale zaken verspillen terwijl een kind van de armen bezwijkt. Door deze twee werelden direct naast elkaar te plaatsen, houdt Cremer de lezer een spiegel voor over **sociale ongelijkheid** en de noodzaak van oprechte naastenliefde. Het werk diende oorspronkelijk als een literair middel om geld in te zamelen voor de **leniging van behoeftigheid**.

In de novelle worden scherpe en schrijnende contrasten geschetst tussen de wereld van de welgestelde burgerij en de bittere armoede van de arbeidersklasse in de 19e eeuw. Deze tegenstellingen komen op verschillende gebieden naar voren:

Huisvesting en warmte.

Het meest directe contrast is de fysieke omgeving. De ontvanger Wester zit in een vertrek bij een "**gloeijende kagchel**" met een "moderateurlamp" en luxe meubilair zoals een "ebbenhouten lepeldoosje" en een "fraai mahoniehouten" vuurscherm. Terwijl hij geniet van de "vet der aarde", is het buiten "ontzettend koud".

Tegenover deze weelde staat de hut van Kobus Knor. Het is een "**armzalig hutje**" **zonder brandstof**. De nood is daar zo hoog dat Kobus de **achterdeur uit de hengsels licht en in stukken slaat** om als brandhout te gebruiken. Terwijl de wind door de gaten in de hut naar binnen loeit, droomt de heer Bar in het huis van de ontvanger onder een "**donzen dekbedje**".

Voeding en overvloed tegenover honger.

De novelle toont een schokkend verschil in de toegang tot voedsel:

- **De rijken:** Bij de ontvanger worden "geurige kopjes thee", "echte manilla's" (sigaren van zestig gulden per duizend), punch en champagne genuttigd. De avondmaaltijd bestaat uit "ossentong, rookvleesch, kaas, ansjovisch" en kastanjes.
- **De armen:** Kobus heeft slechts **vijf cent voor een gezin van zes personen**. Zijn vrouw Geertje probeert tevergeefs aardappelschillen te krijgen bij een buurvrouw, maar wordt weggestuurd. Uiteindelijk moet het gezin van zes personen het doen

met slechts **drie sneden roggebrood**, die met "koortsige vreugde" worden ontvangen.

Kleding en uiterlijk.

Het uiterlijke voorkomen benadrukt de sociale kloof. De heer Bar draagt **"warme kleding" met een overjas en een bouffante**. Kobus daarentegen draagt een lapjeskat van kleding die "noch rok, noch jas, noch buis" genoemd kan worden, een veel te korte zomerbroek en **klompen gevuld met hooi**. Zijn hoofd is bedekt met een versleten aardappelzak.

De toestand van de kinderen.

Het contrast tussen de kinderen is hartverscheurend:

- De kinderen van Wester zijn **"blozend"**, dragen "flink flanel" en krijgen "krachtig voedsel" zoals vleesch en wijn. Ze zijn zo verwend dat ze **bitterkoekjes weigeren** omdat ze liever "theeschuim" willen.
- De kinderen van Kobus liggen in een bedstee met stro en zijn **"zo koud als steen"**. Terwijl de kinderen van Wester "met de rozen op de wangen" slapen, **sterft het jongste kind van Kobus, Martje, door de kou en ontbering**.

Mentaliteit en empathie.

Er is een groot moreel contrast in hoe men naar de situatie kijkt. Wester en Bar praten over de armoede als iets dat "meest geschreeuw, weinig nood" is en beschouwen de preken van dominees over hulp als iets dat naar "communisme" riekt. Wester vindt het **"dwaasheid" om te bidden** voor het eten. In schril contrast hiermee vouwen de uitgehongerde Kobus en zijn gezin hun handen om God te danken voor hun **enkele kruimel brood**.

Terwijl de rijken op één avond **vierentwintig gulden verliezen met een kaartspel** (een bedrag waar Kobus maanden van zou kunnen leven), sterft buiten een kind omdat er geen geld is voor voedsel of warmte.

De angst die de rijke man, de heer Bar, ervaart tijdens zijn wandeling met de arme man, Kobus Knor, is een proces dat begint bij ongemak en escaleert tot pure paniek. Deze angst wordt gevoed door zowel de **fysieke omstandigheden** als de **sociale kloof** tussen beide mannen.

De ervaring van deze angst komt op de volgende manieren naar voren in de bronnen:

1. Kwetsbaarheid en Isolatie.

Zodra Kobus Knor de heer Bar aanspreekt op de grindweg, bekruipt Bar een **"wonderlijk gevoel van vrees"**. Hij beseft plotseling hoe kwetsbaar hij is:

- Hij bevindt zich op een **eenzame en berucht onveilige weg**.
- Het is **invallende avond** en de kou is extreem.
- Hij realiseert zich met berouw dat hij **geen enkel verdedigingsmiddel** bij zich heeft.

2. De angst voor bezitsverlies.

Een groot deel van Bars angst is geworteld in zijn rijkdom. Hij draagt niet alleen zijn eigen geld bij zich, maar ook **driehonderd gulden aan bankpapier** voor een vriend, een gouden horlogeketting en een bijbehorend uurwerk. Wanneer hij overweegt Kobus geld te geven om van hem af te komen, schrikt hij terug voor het

tevoorschijn halen van zijn goedgevulde portemonnee. Hij is doodsbang dat het zien van deze rijkdom de arme man zal aanzetten tot een **gewelddadige eis** om alles af te geven. Uit angst liegt Bar zelfs door te beweren dat hij zelf ook "niets" bezit.

3. De dreiging van de 'wanhoop'.

De angst bereikt een hoogtepunt wanneer Kobus begint te spreken over de onrechtvaardigheid van de wereld. Kobus stelt dat God de armen in tijd van nood **"wapens heeft geschonken"** om te nemen wat hen onthouden wordt. Terwijl Kobus dit zegt, ballen zijn **"gespierde, doch vermagerde handen"** zich en glinsteren zijn ogen. Deze fysieke uiting van opgekropte woede en wanhoop beangstigt Bar zozeer dat hij verschrikt achteruit wijkt, uitglijdt op het ijs en valt.

4. Psychologische verwerking en projectie.

De intensiteit van Bars angst blijkt uit zijn reactie na de val: hoewel Kobus hem niet aanvalt, schreeuwt Bar moord en brand (**"Help! Moord!"**). Later, in de veilige omgeving bij de ontvanger, probeert Bar zijn angst te maskeren door het verhaal **romantisch en heldhaftig aan te dikken**, waarbij hij beweert dat hij zich "onverschrokken" heeft verweerd tegen een "onverlaat".

Zijn werkelijke, diepgewortelde angst komt echter pas 's nachts naar boven in een nachtmerrie. Hij droomt dat een arme man hem om een aalmoes vraagt en vervolgens **stokstijf op hem neervalt en hem verplettert**. Dit suggereert dat Bar de arme man niet alleen ziet als een fysieke bedreiging, maar ook als een morele last die hem letterlijk de adem beneemt.

www.jacobcremer.nl

Laatst bijgewerkt: 30 december 2025.

www.jacobcremer.nl